

ФАКТОРИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

FACTORS OF LAW-MAKING AND THEIR VARIETIES: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS

Росік Т.В.,

*здобувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*

У статті автором проведено узагальнення поглядів вчених на проблему розуміння змісту та різновидів факторів правотворчості. Вказано на необхідність наукового переосмислення поняття, сутності та різновидів факторів правотворчості. Проведено класифікацію факторів правотворчості за системою критеріїв.

Ключові слова: правоутворення, правотворчість, фактори правотворчості, різновиди факторів правотворчості.

В статье автором проведено обобщение взглядов ученых на проблему понимания содержания и разновидностей факторов правотворчества. Указано на необходимость в научном переосмыслении понятия, сущности и разновидностей факторов правотворчества. Проведена классификация факторов правотворчества в зависимости от ряда критериев.

Ключевые слова: правообразование, правотворчество, факторы правотворчества, разновидности факторов правотворчества.

In the article the author of the generalization of the views of scientists on the problem of understanding of the content and variety of law-making factors, summarized the need to rethink the concept of science, nature and varieties of factors of law-making, law-making factors the classification of according to several criteria.

Key words: law-making, law-making factors, variety of factors lawmaking.

Правотворчість є складним та багатоаспектним явищем, що має соціально зумовлений та правовий характер. Таке поєднання соціальних та правових характеристик правотворчості зумовлює його сутність та результативність здійснення, що пов'язується з формуванням правових норм, їх зміною та припиненням дії, а також з їх правовим впливом на суспільні відносини. Вказаним зумовлюється потреба у науковому дослідженні правотворчості як явища об'єктивної дійсності, що постійно знаходиться в стані зміни та трансформації під впливом системи факторів, які зумовлюють характер, зміст та результати правотворчої діяльності.

В сучасних умовах трансформації більшості сфер суспільних відносин, що пов'язано з інтенсифікацією їх розвитку, роль правотворчої діяльності у забезпеченні своєчасного та ефективного правового регулювання суспільних відносин значно зростає. В таких умовах на перший план виходить проблема забезпечення взаємозв'язку стану розвитку суспільних відносин та рівня якості норм національного і міжнародного права, що забезпечують належний рівень ефективності правового регулювання суспільних відносин в конкретний період їх розвитку. В свою чергу це доводить необхідність наукового дослідження та переосмислення системи факторів, які зумовлюють зміст та бажаний результат правотворчості, виступають критерієм якості існуючого правового регулювання. Від того, наскільки з наукової точки зору детально та всесторонньо буде досліджено проблематику змісту і різновидів факторів правотворчості, особливостей їх впливу на правотворчу діяльність, від цього буде залежати рівень наукової обґрунтованості здійснення правотворчої діяльності

щодо розробки і прийняття правових норм в тій або іншій сфері правового регулювання суспільних відносин. В юридичній літературі проблематика факторів правотворчості має доволі ґрунтовний характер дослідженості. Зазначені питання вивчалися в працях таких вчених як С. С. Алексєєв, Д. А. Керімов, Д. А. Ковачев, О. Г. Мурашин, А. С. Піголкін, Р. О. Халфіна, Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик та інших. Однак, враховуючи те, що проблематика наукового дослідження факторів правотворчості залежить від конкретних умов розвитку суспільства та особливостей правотворчого процесу, на сьогодні в юридичній науці значно актуалізується:

- по-перше, наукове дослідження теоретико-правових аспектів факторів правотворчості як явища об'єктивної дійсності;

- по-друге, наукове дослідження факторів правотворчості, що матиме сучасний характер та відображатиме особливості поточної правотворчості як різновиду юридичної практичної діяльності.

Слід окремо відзначити, що сучасних наукових досліджень проблем факторів правотворчості в теорії держави і права майже не проводилось. Це потребує відповідного сучасного переосмислення вказаної проблематики. Тому метою цієї статті буде узагальнення існуючих поглядів на проблеми сутності, змісту і різновидів факторів правотворчості та уточнення розуміння поняття і характеристики різновидів факторів правотворчості.

В юридичній науці питання факторів правотворчості не є новим. Вже досить тривалий час теорія правотворчості вивчає та аналізує зміст і значення факторів, що впливають на процес розробки і прийняття нормативно-правових актів. Вивчаються

об'єктивні умови розвитку суспільних відносин, що є передумовами правотворчості; досліджуються питання щодо значення та рівня впливу факторів правотворчості на весь процес творення права; звертається увага на методологію їх виявлення та повноту аналізу. В юридичній літературі переважно досліджуються фактори правотворчості, які визначаються як основні засади та специфічні соціальні умови, що обумовлюють та впливають на правотворчий процес. Однак підкреслюється, що фактори правотворчості мають правоутворююче значення та мають бути ретельно вивчені, досліджені та проаналізовані саме на проектній стадії правотворчості [1, с. 38-76]. А. Нашиц, розглядаючи сутність факторів, наголошує на комплексному уявленні про фактори, визначаючи їх як сукупність природних та суспільних (матеріальних та духовних) обставин. Вчений наголошує також на тому, що фактори мають соціальне джерело походження та обумовлюють природу правових норм, в чому і виявляється їх значення [1, с. 77]. Д. А. Керімов у своїх працях виокремлює один єдиний визначальний фактор правотворчості – мету, яку переслідує правотворець, що висловлює в праві волю народу. Отже, фактором правотворчості, на переконання вченого є волевиявлення народу, що трансформоване (сформульоване) правотворцем [2, с. 18]. Продовжуючи вказану наукову ідею, А. Б. Венгерів визначає основним фактором – мету правотворчості, яка стосується впорядкування та стабілізації суспільних відносин, що обумовлена внутрішніми перетвореннями суспільства (вплив соціальної боротьби, боротьби економічних та соціальних інтересів та інше) [3, с. 491]. Л. І. Спірідонов підходить до розуміння сутності факторів правотворчості як сукупності культурних, економічних, політичних та інших аспектів, в результаті впливу яких творцем права є все суспільство [4, с. 147].

Основними факторами, що визначають формування права, є матеріальні умови життя суспільства, обумовлені рівноправним існуванням різних форм власності, свободою підприємництва (економічні фактори). Великий вплив на формування права роблять політична обстановка в країні, характер взаємодії різних верств суспільства і груп населення, рівень активності політичних партій, рухів та громадських об'єднань (політичні фактори). Принципове значення при створенні нових юридичних норм має також ступінь турботи суспільства і держави про особу, її інтереси та потреби, про охорону та забезпечення її прав і свобод (соціальні фактори). У багатонаціональній державі процес формування права багато в чому визначається взаємовідносинами, формами співпраці між націями і народностями, які населяють країну, турботою про їх рівноправність і вільний розвиток, державно-правовими формами оформлення їх юридичного статусу (національні чинники). Міжнародне становище держави, рівень і характер взаємин з іншими державами та міжнародними організаціями також робить істотний вплив на правотворчість (зовнішньополітичні фактори). Ідеологічна база права, правосвідомість громадян і

суспільства в цілому, ступінь його впровадження в суспільну свідомість, правові ідеї, спрямовані на подальший розвиток законодавства (ідеологічні фактори) також мають істотне значення для правотворчості. Нарешті, держава, зводячи сформувалися правові ідеї в закон, безпосередньо створюючи норми права, здійснює юридичне оформлення державної волі через діяльність органів, правомочних видавати нормативні акти (організаційно-вольові фактори). Сукупність перерахованих факторів формує основу для оптимального та ефективного здійснення правотворчої діяльності, активного творчого, випереджаючого впливу права на суспільні відносини [5, с. 212].

Окрім вказаних підходів до розуміння факторів правотворчості вченими називають те, що вони являють собою умови, які сприяють поступовому переходу від стану «пасивного правоутворення до конкретних стадій правотворчого процесу». Тим самим, вченим аргументується думка про те, що зміст нормативно-правових актів відображає в собі певні соціальні фактори, які є визначальними на стадіях правотворчого процесу [6, с. 120-122].

На нашу думку, фактори правотворчості являють собою комплекс об'єктивних умов суспільного розвитку, що зумовлені потребами та інтересами суспільства на конкретному етапі його розвитку, які визначають необхідність зміни правового регулювання.

Важливим питанням факторів правотворчості є їх класифікація, що надає змогу уявити їх у вигляді певної системи. Проведення класифікації факторів правотворчості надасть змогу уявити їх в цілому, як особливе явище, котре має систему закономірностей їх взаємозв'язку та функціонування. Незважаючи на те, що в юридичній літературі неодноразово були зроблені спроби провести узагальнення факторів правотворчості та виокремити їх різновиди, все ж слід відзначити, що на сьогодні не існує єдиних підходів характеристики різновидів факторів правотворчості та майже відсутні обґрунтовані вченими підходи до класифікації факторів правотворчості. До переліку факторів, які складають передумову законотворчості вченими відносяться:

- об'єктивні, серед яких виокремлюються економічні, територіальні, екологічні, демографічні;
- суб'єктивні, до складу яких належать політичні, ідеологічні, соціально-групові, національні, культурологічні, психологічні;
- забезпечуючі фактори, що поділяються на організаційні, інформаційні та наукові;
- фактори розвитку, змістом яких є реальні умови життєдіяльності суспільства, що є рушійною силою вдосконалення рівня життя та функціонування суспільства.

При цьому зазначається, що рівень впливу цих факторів є нерівнозначним, оскільки залежить від багатьох умов соціального характеру [7, с. 158].

Окремо вченими наголошується на наявності міжнародно-правового фактору, врахування якого має зумовити випереджаючий характер правового регулювання, коли окремі галузі та інститути між-

народного права виникають значно раніше, ніж відповідні галузі та інститути національного права, та спричиняють суттєвий вплив на останні [8, с. 11]. Т. О. Дідич у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтував необхідність виокремити фактори нормопроекування, взявши за основу критерії, які обумовлюють зміст процедури нормопроекування. Фактори нормопроекування були ним класифіковані на дві основні групи. Першу з них складають загально-соціальні фактори, серед яких економічна система суспільства, політичні відносини, соціальна сфера та рівень гуманності суспільства. Саме ці фактори є спорідненими із факторами правотворчості та визначають загальні засади здійснення нормопроектної діяльності й етапи нормопроекування. Іншу групу складають спеціальні фактори, серед яких рівень упорядкованості правового матеріалу, що націлений на регулювання певної сфери суспільних відносин; ступінь розвинутої юридичної техніки; відповідність діючих актів як об'єктивним умовам суспільного розвитку, так і досвіду роботи нормопроекувальників [9, с. 54-55].

На нашу думку, враховуючи складність та багатоаспектність факторів правотворчості, вони мають бути класифіковані за певною групою критеріїв, що надасть змогу відобразити всесторонність факторів правотворчості як таких та провести їх характеристику. Такими критеріями можуть бути наступні:

1. За значенням фактори правотворчості можуть бути класифіковані на:

– основні, це такі фактори, що безпосередньо визначають незадовільний (дестабілізаційний) стан правового регулювання суспільних відносин і розвитку суспільства, які за допомогою правових норм, що розробляються, будуть усунені або змінені;

– факультативні, тобто такі фактори, що безпосередньо не визначають незадовільного (дестабілізаційного) стану правового регулювання суспільних відносин і розвитку суспільства, але за певних умов можуть впливати і обумовлювати основні фактори та рівень правопорядку у суспільстві;

2. В залежності від сфери правового регулювання суспільних відносин фактори правотворчості поділяються на:

- економічні, що відображають рівень економічного розвитку суспільства та пов'язані зі змінами в

економічній сфері розвитку суспільства, які зумовлюють необхідність зміни правового регулювання;

- політичні, тобто фактори, які відображають рівень політичного розвитку суспільства та пов'язані зі змінами в політичній сфері розвитку суспільства, які зумовлюють необхідність зміни правового регулювання;

- соціальні, які являють собою систему факторів, що відображають рівень соціального розвитку суспільства і соціальної захищеності людей та пов'язані зі змінами в соціальній сфері розвитку суспільства, що зумовлюють необхідність зміни правового регулювання;

- культурні, які відображають рівень культурного розвитку суспільства та пов'язані зі змінами в культурній сфері розвитку суспільства, що зумовлюють необхідність зміни правового регулювання.

3. В залежності від територіальної поширеності суспільних відносин, що впливають на правотворчість:

- національні, які відображають внутрішньодержавні потреби і інтереси суспільства, які зумовлюють правотворчу діяльність;

- міжнародні, природою яких є міжнародні потреби і інтереси, які впливають на міжнародну та національну правотворчість;

4. В залежності від характеру фактори правотворчості поділяються на:

- об'єктивні, що характеризують реальний стан розвитку суспільних відносин та потреби у правовому регулюванні, що зумовлюють правотворчу діяльність;

- суб'єктивні, які обумовлені потребами та інтересами конкретних суб'єктів у правотворчій сфері.

Підбиваючи підсумки, слід вказати на те, що вивчення та аналіз факторів правотворчості, умов їх впливу на зміст форм (джерел) права, а також специфіка роботи суб'єктів правотворчості доводить, що в сучасних умовах здійснення правотворчості значно посилюється роль факторів правотворчості, які мають складний багатоаспектний характер, можуть бути класифіковані на різновиди та визначають зміст і результат правотворчості. Тому їх наукове дослідження є вкрай важливим в сучасних умовах розвитку та вдосконалення правової системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нашиц А. Правотворчество. Теория и законодательная техника / Под ред. Д. А. Керимова и А. В. Мицкевича, послесловие Д. А. Керимова. – М. : Изд-во «ПРОГРЕСС», 1974. – 256 с.
2. Керимов Д. А. Кодификация и законодательная техника. – М. : Госюриздат, 1962. – 104 с.
3. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учебник для вузов. – М. : Новый Юрист, 1998. – 624 с.
4. Спиридонов Л. И. Теория государства и права : учебник. – М. : Фирма «Гардарика», 1995. – 301 с.
5. Общая теория права : учебник для юридических вузов / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Лазарев и др. ; Под общ. ред. А.С. Пиголкина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996. – 384 с.
6. Воронов М. Н. Правовые акты законодательной власти в Украине : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. – Х., 1997. – 192 с.
7. Тихомиров Ю. А. Теория закона. – М. : Наука, 1982. – 257 с.
8. Поленина С. В., Гаврилов О. А., Колдаева Н. П., Лукьянова Е. Г., Скурко Е. В. Воздействие глобализации на правовую систему России // Государство и право. – 2004. – № 3. – С. 5-15.
9. Дідич Т. О. Нормопроекування: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т. О. Дідич. – К., 2006. – 239 с.